

»No mental health without peace« – om fred, försoning och psykisk hälsa

WHO och grekiska regeringen inbjöd i juni till en konferens om fred, försoning, psykisk hälsa och destigmatisering. Mötet omfattade regeringsrepresentanter från flertalet stater i södra Europa samt Turkiet, Israel och Palestina. Konferensen är ett exempel på hälso- och sjukvårdssektorns engagemang i arbetet för att ta hand om våldets offer, men också för det långsiktiga arbetet med fred och försoning.

LARS JACOBSSON

professor i psykiatri, Umeå universitet, chef för WHO's Collaborating Centre samt ordförande i Östeuropakommitténs beredningsgrupp SweBiH för Bosnien-Herzegovina
(rheuro@algonet.se)

BENGT LAGERKVIST

docent i pediatrik, fd överläkare Folke Bernadottehemmet, WHO's advicer on mental health i Bosnien-Herzegovina samt samordnare i SweBiH

II Världshälsoorganisationen uppmärksammar i år särskilt människors psykiska hälsa. World Health Day den 7 april blev en internationell manifestation om behovet av insatser för att minska den psykiska ohälsan. Mer än 10 procent av jordens sjukdomsburda orsakas av psykisk sjukdom, missbruk och psykosociala missförhållanden.

En sannolikt ökande orsaksfaktor är olika typer av s k »man made disasters«, dvs katastrofer som människan själv åstadkommer i form av krig, tortyr och våld i andra former. Detta onda drabbar många miljoner människor runt om i världen direkt och indirekt varje år. I östra Medelhavsområdet pågår konflikter som skapar stort lidande och psykisk ohälsa hos miljoner människor; i forna Jugoslavien, mellan Grekland och Turkiet, på Cypern (även om läget just nu är relativt lugnt) och i Israel och Palestina. Konsekvenserna blir flyktingströmmar, psykisk smärta och lidande hos dem som flyr, men också hos dem som blir kvar.

Medveten om denna bakgrund inbjöd den grekiska regeringen i samarbete med WHO/EURO till en konferens i Aten med temat »Mental health and stigma in a world of crisis – experiences on man made disasters, reconciliation, destigmatization and community based mental care« (8-9 juni).

Konferensens syfte var att skapa en mötesplats för utbyte av erfarenheter mellan officiellt nominerade representanter från de olika länderna i södra och sydöstra Europa. Det långsiktiga syftet är att starta en dialog mellan represen-

tanter för länder i likartade situationer. Dialogen bör omfatta modeller för att arbeta med fred och försoning, och metoder för att motarbeta stigmatiseringen av psykiskt sjuka. Mötet avslutades med att deltagarna signerade en deklaration »On mental health and man-made disasters, stigma and community care«. Deklarationen presenteras i en faktabeskrivning.

Deltagare från flera länder, WHO och EU

Deltagarna representerade sina respektive regeringar och kom från Albanien, Bosnien-Herzegovina, Bulgarien, Kroatien, Grekland, Rumänien, Slovenien, Makedonien, San Marino, Jugoslavien, Turkiet, Israel och Palestina samt Portugal, Spanien, Italien, Andorra och Malta. Även WHO och EU var representerade på hög nivå. Hela WHO's arbetsgrupp mot stigmatisering av psykiskt sjuka deltog. Den leds av professor Jacobsson och har deltagare bl a från Ryssland, Skottland, Holland och Israel.

Grekiska hälsovårdsministern inleder

Mötet inleddes av den grekiska hälsovårdsministern, professor Spiraki, som pekade på flera gemensamma drag hos länderna i södra och sydöstra Europa; rigida familjesystem, starka religiösa fördomar och snabba och omvälvande politiska och ekonomiska förändringar. Hon påminde om att mer än 10 procent av den grekiska befolkningen nu består av flyktingar från närliggande länder. Hon betonade också att krig och våld drivs av starka krafter som skapar identitet och mening för människor, även om det är på ett destruktivt sätt. Men det innebär också att man måste hitta bättre metoder för konfliktlösning, som inte berövar människor mening och identitet i deras liv. Hon nämnde samarbetet runt Östersjön, som ett bra exempel på internationellt samarbete och uttryckte en önskan om att i sydöstra Europa kunna utveckla liknande kontakter.

Kroatiska erfarenheter

Dr Gorana Tocilj-Simunkovic, som är chef för ett flykting- och tortyrcentrum i

Zagreb inledde sedan med några reflexioner kring krigets natur, som är viktiga för förståelsen av vad som händer. Krig producerar ja- eller nej-svar, för eller emot. Hon talade om situationen i Kroatien där 10 procent av befolkningen varit aktivt engagerade i kriget som soldater, och att efter kriget fanns en stark önskan att fly från krigssituationen utan att bearbeta dess konsekvenser. Ingen älskar krigets offer och ingen älskar heller dem som utförde våldsdåden och alla vill helst glömma.

Hon påminde också om att det var »normala« män som begick de grymma krigshandlingarna och att ingen vill erkänna att man kunnat göra något sådant. Detta leder till en massiv omedveten skuldskänsla hos förövarna.

Palestinska martyrer

Dr Mahmut Sehwal från Ramalla i Palestina menade att den pågående konflikten påverkar alla i de palestinska områdena och att kanske 60 procent av befolkningen egentligen skulle behöva någon form av psykologiskt stöd. Tidigare bedömningar av prevalensen av PTSD i den palestinska befolkningen låg på ca 25 procent, och han menade att den nu sannolikt var uppe i 50 procent.

I Palestina talar man nu i om CTSD (continuing traumatic stress disorder), som börjar ersätta PTSD. Han pekade på att i det palestinska samhället förväntas inte anhöriga till »martyrerna« att sörja sina döda. De flesta människor tror på ödet och att de döda nu finns i himlen där de blir särskilt vårdade av Gud själv. Dr Sehwal sa också att mödrar uppvisar högre svårighetsgrad i sina symtom än andra familjemedlemmar.

Tysklands försoningsprocess

Dr Michael von Cranach från Tyskland gjorde en mycket intressant exposé över försoningsprocessen i Tyskland efter andra världskriget. Han utgick ifrån det faktum att ca 100 000 psykiatriska patienter dödades av nazidoktorer som ett förspel till den följande judeutrotningen. Detta faktum har inte diskuterats förrän på senare tid, och det är ett problem inom den psykiatriska professionen. von Cranach delade in försoningsprocessen i ett antal steg.

Den första fasen 1945–1947 innehöll ett sökande efter krigsförbrytare som slutade i Nürnbergprocessen. Tyskland präglades då av nya massmedier som beskrev krigsförbrytelserna, uppbyggnad

Annons

Annons

II Fakta 1

Aten-deklarationen om psykisk hälsa vid katastrofer orsakade av människor, stigma och öppenvårdspsykiatri

Mot bakgrund av

att krig, stora ekonomiska förändringar och påtvingad migration sliter sönder familjeband och har en psykiskt nedbrytande effekt på stora befolkningsgrupper, att hälso- och sjukvården världen över delar grundläggande etiska värderingar,

vill vi som är yrkesverksamma i psykiatrisk hälsovård och representerar regeringar och lekmanorganisationer i södra och sydöstra Europa, uttrycka vår djupa oro för

- det pågående våldet och dess effekt på befolkningens mentala hälsa,
- den bestående stigmatiseringen av personer med psykisk sjukdom och deras familjer, samt
- det begränsade sociala och psykiatriska stöd som erbjuds vid omoderna institutioner.

Vi konstaterar

att våldet kan orsakas av psykosociala förhållanden, men också förebyggas och hanteras genom sociala åtgärder, att det finns effektiva sätt att minska stigmatisering och diskriminering av psykiskt sjuka, att särskilt invandrare och flyktingar saknar psykisk hälsovård, att omoderna institutioner bör ersättas av psykiatri i öppen vård.

Vi uppmanar regeringar och medborgare

att arbeta för försoning och utveckla kontakter och samarbete som förebygger krigshandlingar – det gives ingen psykisk hälsa utan fred!

att införa handlingsprogram som utvecklar mentalhälsovården mot öppna vårdformer och som minskar stigmatisering och diskriminering.

Vi uppmanar EU och WHO att kraftfullt stödja utveckling av en psykiatri, som garanterar rätt till hälsovård och social integration samt WHO-Europa att fortsätta sitt samarbete med medlemsländerna för att uppnå de mål som här beskrivits.

den av ett demokratiskt samhällssystem och en ekonomisk återuppbyggnad.

Fas två, 1947–1968, inleddes med en ny konstitution, fortsatt ekonomisk återuppbyggnad och en begynnande »wieder gut machen«, integration i Västeuro-

pa och den gemensamma marknaden. Allt präglades av kommunismen som en gemensam fiende.

Under fas tre, 1968– ca 1980, växte en konflikt fram mellan generationer där den yngre ville veta vad deras föräldrar gjort. Många unga människor for till Israel och till Polen för att delta i dessa länders återuppbyggnad.

Fjärde fasen, 1980–2001 innebar att man bearbetade frågorna om vad som verkligen hände. Diskussionen rörde eutanasin av psykiatriska patienter, de som måste utföra tvångsarbete, militärens roll och uppkomsten av nynazism.

I den femte fasen, som pågår för närvarande, diskuteras kyrkans och domstolarnas roller, samt homosexuella och desertörers öden. von Cranach menar att försoningen är en mycket lång process, som kräver minst två generationer, och måste omfatta att man erkänner skuld och skam. Han avslutade med att man måste bygga vänskap på att jag existerar i andra människors ögon, i deras uppfattning om mitt jag.

Palestinsk predikan

Mötets höjdpunkt var den palestinske läkaren Eyad El Sarraj från Gazaområdet som kunde lämna avspärningarna endast tack vare ett snabbt och riskfyllt ingripande av hans israeliske kollega. I en mycket personlig och närmast litterär framställning talade han om det heliga landet som »ett härjat slagfält«. Gaza har blivit ett fängelse utan tak där »varje person är misstänkt och varje plats ett hot«. »Oslo-fredsplanen har skjutits ned och kraschat.« Israel har radikaliserats av palestinierna på grund av rädsla. Palestinierna har »makten att dö och vi förhärligar den«, medan israelerna har makten i F16-plan och tanks.

Han pekade på flera viktiga bakgrundsfaktorer till hur detta har uppkommit. Kulturellt är man isolerad. Man är fångad i en mängd tabun, inte bara om Gud och Guds vilja, utan också om kvinnans situation. Kvinnorna är »brutalised« i samhället, det är inte accepterat att de söker hjälp på grund av sin belägenhet, och de hindras av sina män som ser dem som ägodelar. »En kvinna kan inte få skilsmässa lika lite som Palestina kan skilja sig från Israel.«

Orsaken till den uppkomna situationen menar han kan vara »maktens högmod och martyrskapets patologi«. Det är en ond cirkel av diskriminering och upptrappat våld som är likartad för både israeler och palestinier. El Sarraj själv har slutat tro på religion och stat mot bakgrund av vad som har hänt. Han berättade också att man ska försöka starta en israelisk–palestinsk rörelse för fred och mänskliga rättigheter där man planerar

att samlas i Jerusalem, Gaza och Tel Aviv till gemensamma demonstrationer.

Politikerna huvudansvariga

Dr Dimicritis Sarantidis, som är ledare för ett »Balkan Network of rehabilitation centers for torture victims« menade att försoning på Balkan betyder olika saker i olika länder. Om förlikning innebär att återställa vänskap och harmoni så är balkanisering motsatsen. Den innebär att bryta upp i mindre delar som ofta sins emellan är fientliga. Även Sarantidis menade att det politiska ledarskapet är huvudansvarigt för situationen som utvecklats på olika håll i Balkanområdet.

Försoningsaspekter

I de efterföljande gruppdiskussionerna återkom deltagarna till att man inte kan förvänta sig fred i Balkanområdet om man inte kan få till stånd någon form av försoning mellan enskilda människor. Försoning är något som startar på ett individuellt plan men som sedan kan sprida sig på samhällsnivå. Dr Goran Cerkez från Sarajevo tyckte att man därför borde tala om »community based reconciliation«. Han menade också att försoning är svårt att åstadkomma innan det finns någon rimlig grad av politisk och social stabilitet i ett område.

Att straffa krigsförbrytare är viktigt för att skapa ett försoningsklimat. Man bör dessutom motarbeta indoktrinering från massmedierna. På Balkan finns inte någon vinnare – bara förlorare. Människor som lever i fattigdom och är marginaliserade på olika sätt löper större risk att dras in i våldet. Att motverka isolering av individer och grupper är därför oerhört viktigt. På samma sätt är det betydelsefullt att öka kommunikationen mellan individer, samhällen och politiker. Det är också väsentligt att försöka undvika kollektiva skuldbeläggningar.

En fråga som också diskuterades var läkares och hälsovårdsprofessionellas roll. Det fanns de som menade att psykiatrer inte hade så mycket att bidra med. Andra menade tvärtom att psykiatrer med sin erfarenhet av att möta frustrerade människor, som är destruktiva och tar till våld, borde kunna bidra med sin kunskap och erfarenhet för att utveckla freds- och försoningsarbetet.

Övriga teman på konferensen, som handlade om stigma och destigmatisering och utveckling av öppenvårdspsykiatri, anslöt till det inledande temat om försoning och psykisk hälsa. Det var nog en allmän mening att ett väl utvecklat samhällsbaserat psykiatriskt vårdssystem kan bidra till försoningsarbetet genom att hjälpa människor på olika sätt till en bättre psykisk hälsa och därmed öka deras möjligheter att lösa konflikter. •